

דף שבועי

בס"ד

פרשת בחקתי, תשפ"ד, מספר 1571

סולם של ברכות אריה ארזי

שבמצב מעולה עם שפע פלאי של מזון, אויבנו יקנאו בנו וירצו לפגוע בנו. אור החיים הקדוש מפליג בתיאור רמת הביטחון, וזו לשונו: "פירוש שכל העולם יכירו וידעו כי היא ארצכם ואין לזרים אתכם בה, ובזה לא יהיה לכם אפילו מיחוש ותשבו בטח".

כהמשך לכך, גם הברכה הבאה עוסקת בביטחון:
וּנְתַתִּי שְׁלוֹם בְּאֶרֶץ וּשְׁכֵבְתֶם וְאִין מַחְרִיד וְהַשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעֵה מִן הָאָרֶץ וְחָרַב לֹא תֵעָבֵר בְּאֶרְצְכֶם. וְרִדְפְתֶם אֶת אֲיִבֵיכֶם וְנָפְלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב. וְרִדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מָאָה, וּמֵאָה מִכֶּם רַבָּה יִרְדְּפוּ וְנָפְלוּ אֲיִבֵיכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב (וי' כו:ח).

התועלת בכל הברכות שניתנו עד כה תלויה בכך שיהיה שלום בארץ, ולכן באה ברכה זו להבטיח שלום פנימי בין עובדי ה', שלום עם השכנים וניצחון על האויבים. ולא די בכך שלא יהיו בארץ מלחמות, אלא שהחרב לא תעבור בארץ בדרכה למלחמה בטריטוריה אחרת. בכך ניתן דגש על שלום ובטחון מרביים. אך לא זו בלבד; לכאורה אפשר היה לחשוש מחיות רעות, ותשובת התורה היא שהחיות הרעות תושבתנה. כך יתקיים הכתוב: "וּשְׁכֵבְתֶם וְאִין מַחְרִיד". היעדר החרדה משמעו שמובטחת דרגת ביטחון מרבית. לא אדם ולא חיה יחרידו את עובדי ה' ההולכים בחוקותיו.

ופניתי אליכם – שייכות, אהבה וקשר
הברכה הבאה עוסקת ביחס המיוחד ובאהבה של הקב"ה לעמו: "ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרבייתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם" (שם פ"ט ט). נושא הברכה הוא אהבת הקב"ה לישראל, שבאה לידי ביטוי בהקשר המיוחד שבין הקב"ה ועמו, קשר שאינו קיים בין הקב"ה ליתר אומות העולם. מדרש ספרא ממחיש זאת במשל:

למה הדבר דומה: למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד ועשה עמו מלאכה ימים הרבה. נכנסו הפועלים ליטול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם. אמר לו המלך לאותו הפועל "בני, אפנה לך! הרובים הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט, אבל אתה חשבון רב אני עתיד לחשוב עמך". כך היו ישראל בעולם הזה מבקשים שכרם מלפני המקום ואומות העולם מבקשים שכרם מלפני המקום, והמקום אמר להם לישראל "בני, אפנה לכם! אומות העולם הללו עשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט, אבל אתם חשבון רב אני עתיד לחשב עמכם!". לכך נאמר "ופניתי אליכם".⁴

המשל מדגיש את היחס הקרוב והאינטימי שבין הקב"ה לישראל. כך גם בדברי המלבי"ם שמביא מדרש זה: "פנה אל עם קרובו באחרית הימים לתת להם שכר רוחני בלתי בעל תכלית, שכר נצחי וגדול מאוד כפי גודל עבודתם ואהבתם בקדש". בעל הבכור שור מדגיש בברכה זו את פני הקב"ה: "ופניתי אליכם, שאחזיר לכם פנים ולא עורף". ואכן, בברכה זו יש דמיון לברכה

פרשתנו נפתחת בברכות שיקבל עם ישראל אם ילך בחוקות ה'. מבט ראשוני על פסוקי הברכות מראה שנושאי הברכה מגוונים ביותר; החל בברכה ליבולים החקלאיים, דרך נושאי ביטחון ועד להכרזה הנשגבת של הקב"ה: "והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם" (וי' כו:ב). עיון בפסוקים יעלה שיש לראות את הברכות ואת הסדר שבו הן מופיעות בפרשתנו כהתייחסות א-לוהית לצורכי האדם, המלמדת על הסדר הנכון למילוי צרכים אלה.

ונתנה הארץ – צרכים פיזיולוגיים
הפסוק הראשון ברשימת הברכות הוא: "ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פְרִי" (שם פ"ד). זו ברכה על שפע היבול שבו יבורכו הארץ ועציה. הרב מנחם בולא¹ מסביר שמדובר כאן בברכה מיוחדת לחקלאות, כאשר הגשמים יהיו גשמי ברכה בכמויות ובזמנים שתרומתם לחקלאות היא מקסימאלית. על דרך הדרש מצאו פרשנים שונים בפסוק זה גם הבטחה של ברכה שלא כדרך הטבע; חלקם² מלמדים על ברכה שבה עץ השדה, שהוא אילן סרק, ייתן פרי, או שירידת הגשמים תהיה רק בזמן שאין דרך בני אדם להיות מחוץ לביתם, חשופים לקור ולרטיבות, כגון בלילי שבתות. יש מפרשים³ שהדגישו את הממד העל טבעי בכך שתהיה כאן תוצרת ויבול החורגים באיכות, בכמות ובקלות העיבוד, הרבה מעבר למה שניתן לשייך לתהליכים טבעיים. מכל מקום ברכה זו עוסקת בשפע עצום של מזון שיספק צורך פיזיולוגי בסיסי של האדם.

גם הברכה הבאה עוסקת בסיפוק מזון: "והשיג לכם דֵיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם" (שם פ"ה). רש"י בעקבות הספרא מְבַאֵר: "שִׁיחָא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר, ובבציר תעסקו עד שעת הזרע. ואכלתם לחמכם, אוכל קמעא והוא מתברך במעיו". שני הנושאים שבברכה זו עוסקים במזון, בשפע שלו ובאיכותו. בדומה לכך, גם אור החיים הקדוש מפליג בשבחי הלחם המיוחד שלו יזכו המתברכים; הוא יהיה כה משובח שגם שְׁבָעִים ירצו לאכלו, ולא יהיה צורך בשום תוספת למזון פֶּרֶט ללחם. נמצאנו למדים שברכה זו עוסקת בסיפוק הצורך הפיזי של האכילה בצורה מושלמת.

וישבתם לבטח – צרכי ביטחון
סוף הברכה הוא "וישבתם לבטח בארצכם" (שם). בעל הכתב והקבלה קושר זאת לראש הפסוק, שלא יצטרכו לנדוד כדי לחפש מזון. המזון יהיה בשפע עצום על אדמתם של ישראל והם יישבו עליה בביטחון וייחון ממנו. כמו כן, התורה מברכת אותנו שלא נחשוש

* אריה ארזי, סמנכ"ל בדימוס של אוניברסיטת בר-אילן ומחבר הספר "פניו אליך" – פנים חדשות בפרשיות התורה. המאמר נכתב לעילוי נשמת אימי מורתי רות ארזי לבית דינסטאג, אוד מוצל מאש שהלכה לבית עולמה לפני עשר שנים.

1 בפירושו בסדרת דעת מקרא על אתר.
2 רש"י, האדרת אליהו, גור אריה מלבי"ם ועוד.
3 למשל פירוש "העמק דבר".

הפיזיולוגיים הנדרשים כדי להתקיים: אוויר, אוכל, מים וכדומה; השלב השני כולל את צורכי הביטחון: ביטחון פיזי, בריאותי, משפחתי וכלכלי; השלב השלישי מתאר את הצורך בשייכות ואהבה: האדם צריך להרגיש שייך למסגרות חברתיות, והוא רוצה לאהוב ולהרגיש נאהב; השלב הרביעי הוא הצורך בהערכה חברתית: האדם רוצה להרגיש שהסביבה מעריכה אותו, מכבדת אותו ומכירה בערכו; השלב החמישי והעליון בפירמידה הוא מימוש עצמי: הצורך של האדם לפתח את עצמו ולהשתמש בכישורים הייחודיים לו כדי להגיע למימוש הפוטנציאל האישי שלו.

יש לתת את הדעת לשני העקרונות הבאים: ראשית, יש סדר קדימויות בהתפתחות צורכי האדם ובסיפוקם. אדם ידאג קודם כול לסיפוק הצרכים המצויים במקומות נמוכים יותר בפירמידה. שנית, כל עוד לא סופק צורך ברמה מסוימת, לא תהיה לאדם מוטיבציה לנסות לספק צורך הנמצא במקום גבוה יותר בפירמידה. מרגע שסופק צורך מסוים, מתעורר הצורך הבא, הגבוה יותר במדרג, ותשומת הלב מתמקדת בו.

בין הברכות לסולם הצרכים

מסתבר כי סדר הברכות האלוהיות שבהן התברך עם ישראל בפרשתנו, זהה לסדר מילוי צורכי האדם לפי תיאוריית הצרכים של מסלאו, כפי שמסוכם בטבלה הבאה:

הברכה	השלב במודל מסלאו
והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם (וי' כו:ב)	מימוש עצמי
ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם, והתהלכתי בתוכם (שם פס' י"א-יב)	הערכה
ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקיימתי את בריתי אתכם (שם פס' ט-י)	שייכות ואהבה
ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב (שם פס' ו-ח)	צרכי בטחון
...ואכלתם לחםכם לשבע... (שם פס' ד-ה)	צרכים פיזיולוגיים

סיכום

במאמר לפרשת נשא טענתי כי ברכת הכוהנים מבטאת את מודל הצרכים של בני העם היהודי ונמצאת בהתאמה מלאה לתאוריית הצרכים של אברהם מסלאו. עיון בפרשתנו מלמד שגם הסדר שבו יינתנו לנו הברכות כשנהיה ראויים לכך, מתאים במידה רבה למודל הצרכים של מסלאו. מסלאו דיבר על הפרט, ואילו תורתנו עוסקת בצרכי האומה כולה, ומדברת על הגשמת ייעודו של עם ישראל, שהוא המקביל הלאומי למימוש העצמי של היחיד, שעליו דיבר מסלאו. יהי רצון שזנכה להיות ראויים לברכות, ובמודל החשוב והמעניין של מסלאו נתבונן לאור מאמר חז"ל: "ליתא מילתא דלא רמיזא באוריתא" (תענית ט ע"א).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

השנייה של ברכת הכוהנים "יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ ויִחַןךָ" שגם בה מדובר על יחס קרוב של הקב"ה לעמו, כאשר הפנית פנים היא ביטוי של אהבה.

הברכה הבאה היא: "וְאָכַלְתֶּם יֶשֶׁן נוֹשֵׁן וְיֶשֶׁן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תּוֹצִיאוּ" (שם פס' ז). לכאורה התורה חוזרת על ברכה גשמית ומתארת שפע עצום ביבול ובמזון. אך יש מפרשים שפסעו בנתיב אחר, ולדבריהם אין מדובר כאן על עניין פיזי של אכילת מזון, אלא על עניינים רוחניים. לדעת הכלי יקר, ישן וחדש בפסוקינו הם הברית הישנה עם האבות והברית החדשה שתיכרת עם הבנים שומרי המצוות וההולכים בדרך התורה. כאשר יהיו לישראל זכויות מהברית החדשה שתיכרת עמם, הם לא יזדקקו לישן נושן, היינו להסתמך רק על הברית שנכרתה עם האבות. בני ישראל שומרי המצוות, יאכלו ישן נושן, והיינו יזכירו את ברית האבות, אבל יסתמכו גם על הברית החדשה.

רבי מרדכי יוסף ליינר מאיזביצה, בן המאה התשע עשרה, מחבר "מי השילוח" מפרש כי מדובר בברכה זו על זכות שניתנת לעם ישראל לחזור בתשובה. היבט שאיננו רק חומרי מצאנו גם בדברי הרש"ר הירש האומר, כי ריבוי האוכלוסיה בברכת הקב"ה ירבה הן את הטהרה המוסרית של העם הן את פיריון האדמה. הטהרה המוסרית תגדל כיוון שכל אדם נוסף שייולד לעם ישראל הוא בן ברית לה' המחזק את הברית.

המשותף לכל הפירושים הללו הוא ביטוי של אהבה, שייכות וקרבה בין עם ישראל לקב"ה.

ונתתי משכני בתוכם – כבוד והערכה ומימוש הייעוד
בברכה הבאה נאמר: "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם. והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם" (שם פס' י"א-יב). רש"י מבאר כי מדובר כאן על השכנת השכינה של הקב"ה במשכן ובמקדש בקרב בני ישראל. אבן עזר מדיש את הבטחת הקב"ה לקשר קבוע ומתמשך בינו ובין עמו, בלא חשש שהקב"ה יעזוב ("ולא תגעל נפשי"), וכן את ההבטחה שגם כשהיו ישראל בארצות אויביהם, ללא מקדש, יתהלך בקרבם כבוד ה'.

לדעת ספורנו מדובר כאן על פסגת הברכות, שמהותה היא הפשטות גילוי השכינה וכבוד ה' מן המקדש אל העם כולו. בדומה לכך מבאר הרמב"ן: "שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו, מספיק להם כל צרכם וזה דרך דברי הברית כפשוטו". המלבי"ם מדיש בפירושו שתי נקודות המשלימות את תמונת הברכות: א. עם ישראל בדרגת המתוארת כאן כעושי רצונו של הקב"ה, מקיימים את ייעודם עלי אדמות בהיותם שותפים לקב"ה. ב. בכך שעם ישראל מכיר במחויבותו לקב"ה ולמצוותיו, הרי מתקיים הכתוב "והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם". כלומר הקשר הדו-סטרי בין הקב"ה לעמו מתגלה לעולם כולו.

לסיכום ברכה זו נעיין בפירושו של הרב מנחם בולא:

כביכול אתהלך בתוכם אנא ואנא. יראה כבודי בכל מקום שתהיו עד אשר תקום התכלית שלמענה לקחתי אתכם לעם, ויהיה ניכר בכל שאני א-לוהיכם ויקרא שמי ה' א-לוהי ישראל, ויקרא שמכם עם ה'.

אלו הם ייעודיו של עם ישראל וסיבת בחירתו על ידי הקב"ה, עד שהברכות נחתמות באופן חגיגי בחתימתו של הקב"ה הערב לקיומו והוא גם בעל היכולת לקיימן: "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עֲלֵיכֶם וְאֶלְכֶם קוֹמְמִיּוֹת" (שם פס' יג).

תיאוריית הצרכים של אברהם מסלאו

הפסיכולוג היהודי אמריקאי אברהם מסלאו פיתח בשנות הארבעים של המאה העשרים את התאוריה הקרויה על שמו מדרג הצרכים של מסלאו. תאוריה זו נחשבת מאוד בתחום מדעי ההתנהגות, ומשפיעה עד היום על מגוון תחומים במדעי החברה. הרעיון המרכזי של התאוריה הוא שיש מדרג אוניברסלי בדרך שבה כל בני האדם מתייחסים לצורכיהם ופועלים להשגתם. אפשר להתייחס לצורכי האדם כפירמידה בת חמישה שלבים, שכל שלב שבה מייצג סוג מסוים של צרכים. השלב הנמוך ביותר כולל את הצרכים